

APORTACIÓ AL CONEIXEMENT DE L'ESCULTURA ROMÀNICA DE SANT PERE DE RODES

JOAN BADIA-HOMS
BENJAMÍ BOFARULL GALLOFRÉ
ENRIC CARRERAS VIGORÓS

I - INTRODUCCIÓ.

Del conjunt d'escultura en marbre de la portada de la basílica de Sant Pere de Rodes, del segle XII, obra de l'artista anònim conegut per "Mestre de Cabestany" i el seu taller, se'n coneixen diversitat de fragments. L'espoli, destrucció i dispersió, pràcticament total, fan molt difícil els intents de restitució hipotètica de la composició d'aquesta mostra d'escultura romànica de qualitat i atractiu excepcionals.

Sobre les obres atribuïdes al Mestre de Cabestany i al seu cercle, i sobre les seves influències, s'han fet aportacions rellevants en els darrers temps.¹ Com a més recent, podem esmentar la visió del tema per part de

¹ Entre altres:

Jaume BARRACHINA, *Dos relleus fragmentaris de la portalada de Sant Pere de Rodes, del Mestre de Cabestany*, "Quaderns d'Estudis Medievals" I, Barcelona, 1980, pàgs. 60-61; Serafin MORALES, *La reutilització e influencia de los sarcófagos antiguos en la España medieval*, a "Colloquio sul reimpiego dei sarcofagi romani nel Medioevo", Pisa, setembre 1982, Marburg, 1984, pàgs. 187-203; Diversos autors, *Sant Pere de Rodes*, a "Catalunya Romànica" vol. IX, *L'Empordà II*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1990, pàgs. 709-722; Marcel DURLIAT, *Découverte d'un chapiteau du style du maître de Cabestany dans l'abbaye de Lagrasse*, a "Bulletin monumental" CXLVIII, 1990, pàgs. 87-88; Pere BESARAN i RAMON, *Alguns capitells de Sant Pere de Gargallons i el mestre de Cabestany*, a "Girona revisitada, Estudis d'art medieval i modern", Estudi General 10, Girona, 1990, pàgs. 17-44; Jordi CAMPS i SÒRIA, Imma LORÉS i OTZET, *Dos capitells del Museu Arqueològic de Narbona del cercle del Mestre de Cabestany*, a "Lambard" IV, 1985-1988, Barcelona, 1990, pàgs. 125-137; André BONNERY, *L'église de Rieux-Minervois. Dimension symbolique de l'architecture. Sculpture*, "Cahiers de Saint-Michel de Cuxa" XXV, 1994, pàgs. 13-30; Francine SAUNIER, *L'oeuvre attribuée au maître de Cabestany: la colonne de San Giovanni in Sugana en Toscane*, a "Cahiers de Saint-Michel de Cuxa" XXV, 1994, pàgs. 165-175.

Marcel Durliat, publicada enguany.²

El present escrit és un avanç parcial d'un treball de certa extensió, que és en curs -i que preparem amb un altre enfocament-, amb el qual tenim intenció de donar a conèixer una sèrie de fragments d'escultura i d'epigrafià que procedeixen del monestir de la serra de Rodes. Algunes d'aquestes peces són clarament atribuïbles a la portada del segle XII (del Mestre de Cabestany). Es pot suposar, amb moltes probabilitats d'encert, que alguns altres pertanyien a la decoració que existia en aquesta mateixa porta o en el frontis del temple, abans de la renovació ornamental del segle XII. És a dir, l'escultura coetània dels grans capitells de l'interior del temple i del finestral i cornisament de la dita façana occidental, que nosaltres considerem de la segona meitat del segle X.³ Encara hi ha algun altre relleu del qual es fa difícil la seva assignació exacta en un àmbit concret del monestir.

D'entre aquest conjunt d'elements decoratius i epigràfics, més o menys significatius, ens sembla particularment destacable el relleu que ara volem descriure i comentar breument. És una peça que presenta l'interès afegit d'il·lustrar-nos sobre el terme de l'abadia de Sant Pere de Rodes i del seu afitament en època tardana, aspecte que no volem pas negligir.

2 - LA RECUPERACIÓ DE LA PEÇA.

A la Casa de la Vila del Port de la Selva s'hi guarda aquesta fita de marbre, que delimitava els termes de Roses i de Sant Pere de Rodes. Així ho evidencien l'emblema del monestir i les inscripcions amb el nom de Roses, en tres de les seves cares.

Fins a principis de la dècada de 1970, romania plantada al corral de la Perafita, punt trifini entre els municipis de Cadaqués, Roses i el Port de la Selva. Va ésser enretirada d'aquest lloc per decisió del batlle del Port de la Selva d'aleshores, amb bon criteri. La singularitat d'aquesta fita de marbre blanc, amb els gravats que hem esmentat i altres detalls, feia molt recoma-

² Marcel DURLIAT, *L'énigme de Maître de Cabestany*, "Conflent" 196, Perpinyà, juliol-agost, 1995, pàgs. 2-19.

³ Joan BADIA-HOMS, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, II-B, Girona, 1981, pàgs. 47-127 i 2ª edició: *Notes a la segona edició* (vol. II-B), Girona, 1985, pàgs. 582-594.

nable la seva recuperació d'un indret aleshores desert, i la seva adequada salvaguarda.⁴

Quan encara era plantada com a fita, a la peça de marbre ja s'hi podien observar restes d'un relleu esculpit, en un dels costats.

Un cop recuperada, es pot observar que hom utilitzà com a fita un fragment de relleu romànic, del qual resta una part del cos d'una figura humana, en alt-relleu, vestida amb túnica. Del personatge representat s'identifiquen, a l'alçada de la cintura, dues claus que pengen d'un cordó. Un pal vertical, sembla correspondre clarament a la crossa o bàcul d'un prelat.

És evident que, tot i mancar-li parts importants (com el bust i les extremitats), cal atribuir aquest fragment d'escultura a una imatge de sant Pere.

LA FITA DE "LES CLAUS DE SANT PERE".

La delimitació entre els territoris jurisdiccionals i els drets de pesca entre els monestirs de Santa Maria de Roses i Sant Pere de Rodes, en època medieval, foren objecte de diversitat d'interpretacions i qüestions.

En temps moderns rebrollaren els litigis entre les poblacions d'aquest espai geogràfic: Cadaqués, Roses, la Selva de Mar i després el Port de la Selva. No ens detindrem en les notícies més antigues, que ja estudiem en un altre lloc.⁵

L'any 1672 s'inicià un litigi molt envitricollat entre Roses i Cadaqués. Pel que fa a la rogalia del coll de la Perafita, prop del corral, els de Roses feren constar que la divisòria del seu terme amb el de la Selva era marcat per cinc o sis mollons, en els quals "està esculpida una rosa y una clau, per denotar que dites fites divideixen lo terme de Roses del terme de la Selva...". Una d'aquestes fites era situada al coll de Bufadors, però no

⁴ Genís PINARD, *Els maravellosos entorns del Port de la Selva*, "Punt Diari", Girona, 4 d'agost de 1982, pàgs. 10-11. (es publicà una fotografia de l'emblema de Sant Pere de Rodes que hi ha a la peça de marbre). Agraïm a l'amic Genís Pinard, que ens mostrà la fita guardada al Port de la Selva, la seva col.laboració i les valuoses opinions i ajuts quan era regidor de cultura del Port, i ara que n'és alcalde.

⁵ *Els límits territorials dels monestirs de Sant Pere de Rodes, Sant Quirze de Colera i Santa Maria de Roses, als envolts de l'any mil*, treball en curs per J. Badia-Homs, B. Bofarull Gallofré, E. Carreras Vigorós i Miquel-D. Piñero Costa.

s'esmenta per res el corral de la Perafita.⁶ Més tard, al febrer de 1682, consta que es posaren noves fites en la divisòria entre Roses i Cadaqués.⁷

Quan l'any 1787 varen ésser revisats els afrontaments del nou municipi del Port de la Selva, que quedava definitivament separat de la Selva de Mar, es localitzà el molló del coll de Bufadors, en el "peñasco de las llaves de San Pedro, donde se dijo finaba el término de Rosas". Una altra fita, la següent, aquesta vegada sí que es trobava "al Corral de la Piedra fita, donde existe otro mojón en el medio de dicho corral...".⁸

El nom de **les Claus de Sant Pere** semblaria tenir l'origen en el tros d'imatge de marbre. Ara bé, el trobem al coll de Bufadors, força separat vers el nord-est del corral de la Perafita.

L'enigma ens ha estat esclarit plenament per Josep M. Mención, qui, precisament, fou l'alcalde del Port de la Selva que decidí salvaguardar el relleu-fita. Aquest testimoni ens ha manifestat que pels anys 1930 recorda perfectament haver vist la fita de marbre clavada, encara, prop del coll de Bufadors. Després, a causa d'alguna revisió dels termes municipals, que no hem aconseguit trobar documentada, la fita de "les Claus de Sant Pere" degué ésser traslladada a un altre punt divisori proper: el corral de la Perafita, d'on va ésser recuperada vers l'any 1970.

Pel fet d'haver generat el topònim de les Claus de Sant Pere, citat el 1787, podríem suposar que quan era clavat al coll de Bufadors, el fragment d'imatge amb les claus restaria visible. Ara bé, això no ha d'ésser força-ment així. Deixant de banda, de moment, el relleu romànic, cal considerar que, quan fou convertit en fita, en el marbre s'hi gravà l'emblema de Sant Pere de Rodas, en el qual figuren les claus simbòliques del príncep dels apòstols. Es troba en una de les cares amples, al revers del relleu. Amb traç ampli i profund hi ha incís l'escut tradicional de l'abadia: una mitra o tiara davant d'un bàcul vertical i dues claus creuades formant aspa, i a cada costat una roda. La part superior del bàcul i altres sectors no existeixen pel trencament de la pedra.

⁶ Arxiu Parroquial de Cadaqués.

⁷ Josep RAHOLA SASTRE, *Cadaqués antic. Rodalia*, "Revista de Girona" 79, 1977, pàg. 92.

⁸ *Testimonio del Real Privilegio de Villazgo....*, 1787. Arxiu Municipal del Port de la Selva.

Les inscripcions referents a Roses també són fragmentàries, situades a l'altra cara ampla i en una de les laterals: a la primera s'hi llegeix ...DE ROSAS, i a la segona ...DE RO... .

4 - L'ESCULTURA ROMÀNICA.

Com ja hem indicat, la figura de l'apòstol es conserva molt fragmentària. A més, una part del relleu fou allisat, destruït, en convertir el tros de marbre en molló. Es tracta de marbre blanc del país, de les antigues pedreres de la zona de Cap de Creus. La part més important del relleu romànic quedava soterrada quan el marbre serví de molló.

La peça, en el seu estat actual, amida 95 cm d'alçada, 25 cm d'amplada i uns 15 cm de gruix (irregular).⁹

La que podem considerar cara frontal, que té el relleu, fou repicada i allisada, destruint l'escultura, excepte en uns 45 cm d'alçada, quelcom menys de la meitat del seu pla. En aquesta part que té el relleu conservat és on s'identifica clarament el cos abillat amb túnica de la imatge, que es representava dempeus, des d'una mica més amunt de la cintura fins a poc més avall dels genolls.

A la dreta de la figura hi ha el fragment del pal del bàcul o crossa, una mica inclinat, de secció semicilíndrica: una motllura llisa que s'aprima lleugerament de dalt cap a baix.

Més a l'esquerra, les dues grosses claus pengen d'un cordó gruixut. L'anella és petita i la canya, llisa i molt llarga; les dents configuren un element molt destacat, ple de forats fets amb trepà, distribuïts irregularment.

A la túnica, a la part superior del fragment, hi resten un parell de trams d'unes franges que presenten un fris de grossos òvals, delimitat per rengles de petits daus en relleu. Al costat i al llarg del bàcul o crossa hi ha un dentat vertical, de difícil interpretació.

La vestimenta, amb els característics, té un ampli espai força ben conservat, on també s'aprecia l'ús del trepà.

El costat lateral dret de la imatge ha estat totalment desbastat. El cos-

⁹ Una primera i molt breu descripció d'aquesta peça, a Joan BADIA-HOMS, *Notes a la segona edició* (op. cit., 1985), pàg.579 (publicació que ha passat desapercibuda per manca de difusió).

tat lateral esquerre manté, en canvi, tot el flanc de la figura, amb la túnica i els seus plecs, excepte en un segment inferior de 17 cm d'alçada que fou repicat. En aquest costat, l'acabament del relleu ve delimitat per ressalt vertical ornat amb solcs paral·lels. Tot sembla indicar que el revers ja era, en origen, totalment llis i planer.

El ressalt d'emmarcament lateral sembla indicar que la figura en altrelleu es trobava a l'extrem d'un plafó o escena esculpida, o bé que formava part d'un pilar adossat.

Aquest fragment d'escultura, al nostre entendre, és clarament datable al segle XII i es pot atribuir, sense problemes, al Mestre de Cabestany o al seu cercle, o taller. L'ús del trepà i, sobretot, els plecs de la túnica -gairebé els únics elements de judici a considerar-permeten fonamentar aquesta atribució, a més de les altres circumstàncies que envolten la troballa de la peça.

Els plecs, concretament, presenten una semblança o analogia especialment amb la figura de Crist caminant sobre les aigües, del famós relleu de "la Vocació de Sant Pere", procedent sens dubte de la portada de Sant Pere de Rodes i avui al Museu Marès de Barcelona. D'altra banda, el nimbe cruciforme d'aquesta mateixa figura és envoltat per un fris de daus com els de les franges de la vestimenta del relleu que comentem.

Són pocs els dubtes que podrien sorgir en considerar aquest relleu en marbre, amb una figura de l'apòstol Pere, com a procedent del conjunt ornamental de la portada de l'església de Sant Pere de Rodes, obra del segle XII, de les més significatives de l'anomenat "Mestre de Cabestany".

Representa, per tant, un element més a tenir en compte per aproximar-nos al coneixement d'aquest conjunt esculpit, d'interès i qualitat extraordinaris, desgraciadament espoliat i dispers.

El fragment conservat al Port de la Selva -antiga fita- demostra que la imatge romànica de sant Pere, entera, tindria una alçada de 1,50 m, aproximadament. Per aquesta alçada considerable -en comparació amb altres elements identificats de la portada- i per l'emmarcament o ressalt que la delimita per un costat, podríem imaginar que la figura de l'apòstol podia estar situada en un dels muntants o brancals de la portada. És, lògicament, una simple hipòtesi. En qualsevol cas, el lloc que ocupà aquesta figura devia ésser destacat en el conjunt de la dita porta, fins al punt que podríem pensar també en un possible mainell, en forma de pilastra amb la figura de l'apòstol.

Ens preguntem, també com a hipòtesi, si hem localitzat part del cos al qual correspon el cap de marbre que avui es guarda al Museu del Palau de Peralada. Prové de la col·lecció Trayter i es considera obra del Mestre de Cabestany i de la portada de Sant Pere de Rodes. Amida 17x20 cm. És una de les obres de més qualitat del cercle del Mestre de Cabestany, caracteritzades, com sabem molt bé, per un estil de gran singularitat i per un marcat influx de l'art de la Romanitat tardana. El cap de Peralada es representa tonsurat i ja han estat apuntats els arguments per identificar-lo amb un cap de sant Pere. S'ha escrit que una tal possibilitat "es corrobora si comparem l'aparença de la seva efigie amb la que pertoca a aquest apòstol en relleus llenguadocians com són els del claustre de Moissac i la porta de Miégeville de Sant Serni de Tolosa".¹⁰ Tot i les parts importants perdudes, podem establir amb força certa que la unió del cos afigurat en el relleu del Port de la Selva i el cap de Peralada respectarien els cànons.

Sabem que, molt probablement, el fragment de marbre ja era plantat com a fita al coll de Bufadors, com a mínim una mica abans de l'any 1787. En una de les seves cares hi figura l'emblema de l'abadia i no pas el del poble de la Selva de Mar, com hauríem esperat. És que la fita era força més antiga?

Quan el viatger Francisco de Zamora visità el monestir, l'any 1790, esmentà la portada, amb "adornos góticos con columnas y tarjetones de escultura que contienen asuntos de la Pasión. Tiene bastante decoro".¹¹ Hem de suposar, però, que ja no va veure la decoració sencera. El relleu-fita del Port de la Selva ho sembla indicar així. Potser els primers espolis i trossejament d'alguns marbres de la portada romànica s'haurien produït ja al segle XVII, amb la Guerra dels Segadors, quan els monjos hagueren de fugir i deixaren el monestir abandonat durant sis anys.

¹⁰ Rosa ALCOY i PEDRÓS, Jordi CAMPS i SÒRIA, Imma LORÉS i OTZET, *Portada de Sant Pere de Rodes*, a "Catalunya medieval", catàleg d'exposició, Barcelona, 1992, pàgs. 70-71.

¹¹ Francisco de ZAMORA, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, a cura de Ramon Boixareu, Curial, Barcelona, 1973, pàg. 345.

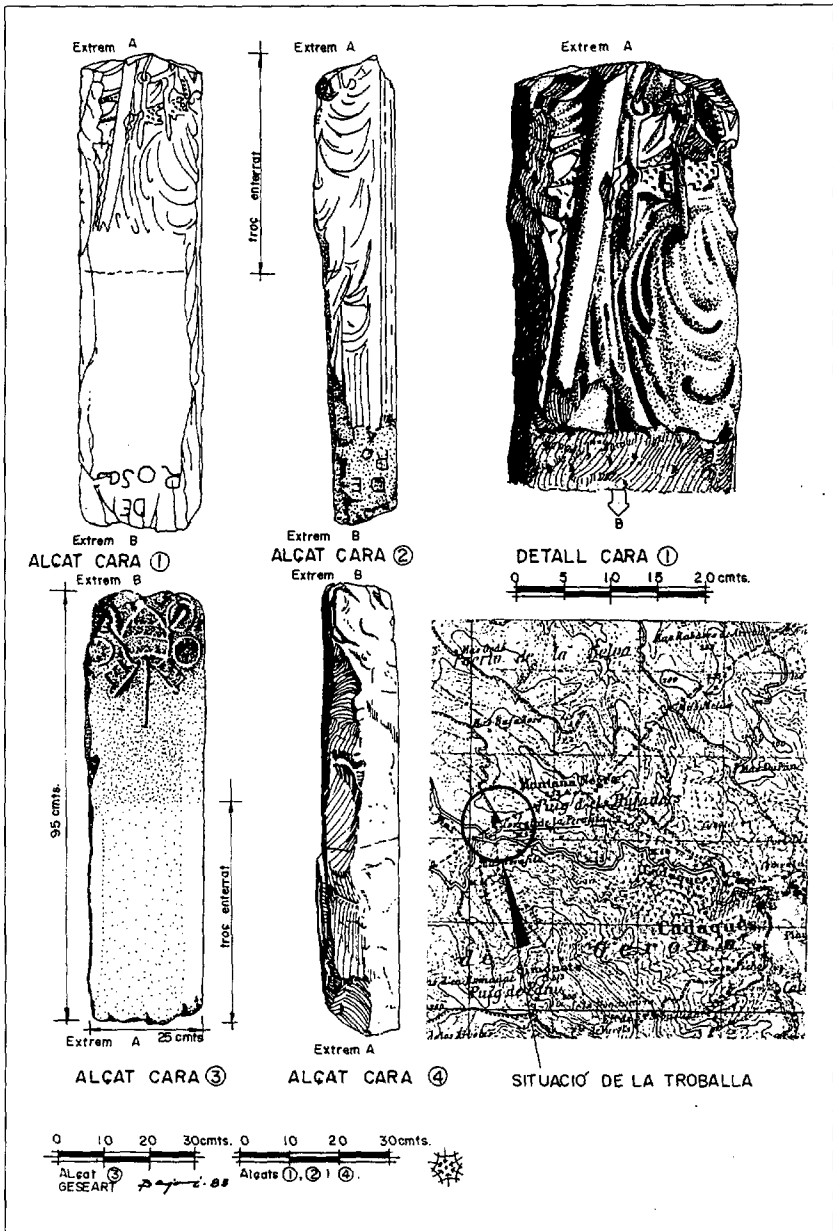

Fig 1- Dibuixos de les diferents cares de la fita i el relleu i detall de la cara frontal de l'es-cultura romànica, per Benjamí Bofarull Gallofré.
Emplaçament de la fita, quan fou recuperada.

Fig 2- Aspecte de la cara frontal del relleu, amb les claus i una part del bàcul.

Fig 3- En el lateral dret de la imatge, el relleu romànic ha estat menys destruït.

Fig 4.- Revers de la peça amb l'emblema de Sant Pere de Rodes que hi fou esculpit per utilitzar-la de fita.